

İSTANBUL
GELİŞİM
ÜNİVERSİTESİ

SOSYOLOJİYE GİRİŞ

3. HAFTA

Dr. Öğr. Üyesi Pınar Karababa Kayalığıl

NEDEN KARMAŞAYI SADELEŞTİRİRİZ?

Size hâlâ 19. yüzyılda yaşıyoruz desem ne derdiniz?

NEDEN KARMAŞAYI SADELEŞTİRİRİZ?

- Siyasi devrimler
- Dini deęişimler
- Bilimin gelişmesi
- Sanayi devrimi ve kapitalizmin yükseliş
- Kentleşme
- Sosyalizmin yükseliş

Sosyolojide İlk Kuramcılar

- Toplumun hangi tarihte bir mesele olarak ele alındığının izini sürmek zordur.
- Modernite öncesine bakıldığında toplumsal meselelerin, toplulukların, gruplaşmaların, toplumsal mekanizmaların ve toplumun kendisinin üzerine fikir yürütüldüğünü görürüz.

Sosyolojide İlk Kuramcılar

- Antik Yunan, Roma, Sömürge öncesi İslam Coğrafyası gibi modernite öncesi pek çok uygarlık içinde topluma dair üretilen fikirlere rastlayabiliriz.
- Daha yeni zamanlarda Aydınlanma'nın ve Fransız Devrimi'nin etkisi ile yapılan toplumsal incelemeler çağdaş sosyoloji kuramları üzerinde etkili olmuştur.
- Klasik sosyoloji kuramlarının başlangıcının hem Aydınlanma hem de Fransız Devrimi ile oluşan karmaşayı düzenlemeye yönelik bir ilgi ile olduğunu unutmamak gerekir.

Sosyolojide İlk Kuramcılar

- 19. yy: Sosyolojinin pozitif bir bilim haline gelmesi büyük dönüşümlerle olmuştur.
  - Pozitif bilimlerin gelişmesi: Sosyolojinin ilk dönemde rasyonel ve ampirik bir biçimde araştırma alanını kavrayıp deneyetleyebileceği fizik ve biyoloji benzeri bir bilimsel model benimsemesine yol açtı.

Sosyolojide İlk Kuramcılar

Saint-Simon (1760-1825):

- Toplumsal olguların, doğa bilimlerindeki gibi bilimsel tekniklerle incelenmesi gerektiğini düşünür.
- Pozitif bilimlerin ancak pozitif bir sosyal bilimin yaratılması ile tamamlanacağına inanmıştır.
- Sosyolojiyi din haline dönüştürerek toplumu örgütleyip sorunları çözümlenmeyi amaçlamıştır.
- Sosyalist reformların gereğini vurgulamış; ekonomik sistemin ve üretim ilişkilerinin üretimi merkezde tutacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini düşünmüştür.
- Toplumun olduğu gibi korunması ve krizlerin reformlarla çözülmesi taraftarıdır.

Sosyolojide İlk Kuramcılar

• **Auguste Comte (1798-1857)**

- Saint-Simon'un etkisinde kalmıştır ve onunla birlikte sosyolojinin kurucusu sayılır.
- Sosyolojiyi toplumsal evrimi hızlandırabilecek, toplumsal dünyaya düzen getirebilecek bir pozitif bir bilim olarak tanımlar.
- Sosyoloji doğa bilimlerinin yöntemlerini uygulamalı ve tıpkı fizik yasalarının varlığı gibi toplumsal yaşamın yasalarını bulmalıdır.
- Sosyoloji **düzen ve ilerlemenin** bilimidir.
- Toplumsal yaşamın yasalarını bulmak için sosyolojiyi odak noktasına göre ikiye ayırır:
  - 1.**Toplumsal statik**, toplumdaki istikrarlı ilişkiler ve sosyal yapı
  - 2.**Toplumsal dinamik**, toplumdaki değişim
- **Evrimcidir.**

- Sosyolojide Comte tarafından geliştirilen pozitivist yaklaşım toplumsal yaşamın doğal yaşama benzer bir nesnel gerçekliği olduğu yönünde temel bir varsayıma dayanır. Bu açıdan pozitivism doğa bilimlerinde kullanılan **niceliksel bilgiye** dayalı bilimsel yöntemin sosyal bilimlerde de kullanılabileceğini savunur.
- Bu yönetime göre yalnızca **gözlenebilen, ölçülebilen ve sınıflanabilen** olguların bilimsel bir gerçekliği vardır ve toplum hakkındaki doğru gerçekler ancak bilimsel yöntemlerle keşfedilip analiz edilebilir.
- Comte fiziksel dünyada olduğu gibi (örneğin, yer çeki- mi yasası), toplumsal dünyada da olayları temellendiren belirli toplumsal yasalar olduğuna inanıyordu. Bu nedenle doğa bilimsel yöntemlerle bu yasaların keşfedilebileceğine ve topluma daha iyi yön verilebileceğini savunuyordu.
- Bu bağlamda **Toplumsal Fizik** terimini ilk kullanan düşünür Auguste Comte'dur.

- Auguste Comte toplumu evrimci bir bakış açısıyla açıklar ve geliştirmiş olduğu evrimsel modelle insan düşüncesi ve insan toplumlarının üç temel aşamadan geçerek ilerlediğini dile getirir. Buna **3 aşama yasası** denir.
- 1-) **Teolojik Aşama:** insan düşüncesi her şeyi doğaüstü güçlerle açıklamaya çalışır.
- 2-) **Metafizik Aşama:** insan düşüncesi sosyal veya fiziksel tüm olgu ve olayları soyut güçlerle açıklamaya çalışır.

3-) Pozitivist Aşama: insan düşüncesi nihayet bütün olgu ve olayları bilimsel (evrensel yasalara dayalı) olarak açıklamaya çalışır. Comte'a göre bu aşamada insan düşüncesi pozitif bilim sayesinde doğaüstü ve soyut güçleri reddederek gözlemlenebilen olgular arasındaki mevcut ilişkileri açığa çıkarmaya ve bu ilişkileri evrensel yasalar içerisinde sistemleştirmeye çalışır.

Ulaşılabilecek en üst aşamadır. Din ve metafiziğin yerini pozitivism almıştır.

Sosyolojide İlk Kuramcılar

- **Emile Durkheim (1858-1917):**
- Durkheim toplumu bir bütün oluşturmak amacıyla farklı işlevler üstlenmiş parçalardan oluşan **biyolojik bir organizmaya** benzetir. Bu açıdan da toplumun onu oluşturan bireylere indirgenemeyecek nitelikte bağımsız bir gerçekliği olduğunu düşünür.
- Toplum sadece bireylerden bağımsız bir gerçeklik değildir, aynı zamanda bireylerin üstünde bir gerçekliğe sahiptir.
- Toplumun bireyler üzerinde kolektif nitelikteki toplumsal olgular (gerçeklikler) aracılığı ile yaptırım gücüne sahip olduğunu vurgular.
- Bu sebeple toplumsal olguların araştırılması sosyolojinin özel görevidir.

- **Örnek:**

11 Kişiden oluşan bir futbol takımını var eden şey 11 tane bireyin bir araya gelmesi değildir. Önemli olan bireyler arasındaki ilişkilerdir. Tek tek bir futbolcunun anlamı yoktur ama 11 kişiden olan bir takımın sosyolojik anlamı vardır. Dolayısıyla takım bireylere indirgenemez ve futbol takımının (olgu bazında) birey üstü bir gerçekliği vardır.

- İşlevselci bir toplum modeli benimseyen Durkheim için toplumsal düzen ve dayanışma bir toplumun işlevsel öncelikli gereksinimlerinin en başında gelmektedir.
  - Toplumsal olgular ikiye ayrılır:
    - **Maddi** toplumsal olgular (bürokrasi veya hukuk)
    - **Maddi olmayan** toplumsal olgular (Kültür).
- Toplumsal İşbölümü adlı eseri bu iki olgunun ilkel ve modern toplumlarda karşılaştırmalı analizine dayanır.

- Ona göre toplumda düzen ve dayanışmanın kaynağı **işbölümü** ve **uzmanlaşma**dır. İş bölümü arttıkça bireylerin birbirlerine olan bağımlılığı da artmaktadır.
- Durkheim evrimci işlevselci bir bakış açısı sergilediği “**Toplumsal işbölümü**” adlı çalışmasında hem toplumsal düzen ve dayanışmanın hem de toplumsal değişimin sırasıyla **mekanik** ve **organik** adı altında iki farklı ideal tipinden söz eder.

- **Mekanik Dayanışma:**

- Benzerliğe dayalı basit bir iş bölümünün olduğu geleneksel toplumlarda söz konusudur.
- Bu düzen ve dayanışma tipinde **kolektif bilinç** ve **kolektif kimlik** bireysel bilinç ve kimliklerden daha güçlü ve baskındır.
- **Organik Dayanışma:** farklılaşmaya dayalı karmaşık bir iş bölümü ve uzmanlaşmanın olduğu modern toplumlarda söz konusudur. (Sanayi tipi toplumun oluşmasını sağlayan dayanışma modeli).

- **Durkheim'in İntihar İncelemesi:**

- Durkheim intihar gibi bireysel görülen bir davranışın farklı toplumlar arasında karşılaştırma yaparak toplumsal boyutunu ortaya koymuştur.
- Buna göre farklı toplumsal koşullara sahip gruplarda intihar oranları da farklılaşmakta ve özellikle hızlı toplumsal değişmelerin yaşandığı dönemlerde intihar oranları değişmektedir. Bu da intiharın toplumsal nedenlere bağlı bir toplumsal olgu olduğunu göstermektedir.

- Durkheim toplumsal gruplarla güçlü bir biçimde bütünleşen, istek ve hedefleri toplumsal **normlar** tarafından düzenlenen insanların intihara kalkışma olasılıklarının daha düşük olduğuna inanıyordu.
- İntihar araştırması hem karşılaştırmalı yapısı hem de ikincil kaynak kullanımı üzerinden sosyolojik araştırmaya yön veren araştırmalardandır.

Sosyolojide İlk Kuramcılar

- **Karl Marx (1818-1883)**
- Sosyolojide on dokuzuncu yüzyılda Karl Marx tarafından geliştirilen ve **tarihsel materyalizm** olarak bilinen teorinin önemli bir etkisi olmuştur. Marx, görüneni değil görünenin ardında yatan **toplumsal dinamikleri** açığa çıkarmayı amaçlayan eleştirel bilim yaklaşımına yakın bir bilim anlayışına sahiptir.

- Marx'ın materyalist tarih felsefesine göre insanların varlıklarını bilinçleri belirlemez aksine toplumsal varlıkları bilinçlerini belirler.
- Ona göre insan yaşayabilmek için öncelikle yiyecek, giyecek, barınacak yer ve benzeri materyal şeyler üretmek zorundadır. Ancak Marx'a göre insan bunu ancak toplumsal emek aracılığı ile yapabilen ve bu sayede hem kendini hem de toplumu üretebilen sosyal bir varlıktır.

Marx'ta Toplumsal Değişme:

Marx'a göre toplumlar bugüne kadar (Sanayi Devrimi toplumuna kadar) 4 değişik aşamadan geçerek son aşamaya yani komünist aşamaya geçecektir. Bunlar;

- 1-) İlkel Komünal Toplum
- 2-) Köleci Toplum
- 3-) Feodal Toplum
- 4-) Kapitalist Toplum
- 5-) Komünist Toplum

- **İkel Komünal Toplum:** Komünist eşitlikçi toplumdur. Özel mülkiyetin olmadığı bu toplumda toplum sınıf merkezli inşa edilmemektedir.
- **Köleci Toplum:** Köle sahibi olanlarla köle konumunda olanlardan oluşan bir toplum düzeni mevcuttur. Özel Mülkiyetin ilk tohumları bu toplumda atılmaktadır.
- **Feodal Toplum:** Toprak sahipleri ile serflerden oluşan toplum biçimidir.

Kapitalist Toplum:

Tüccar ve zanaatkarların (Burjuva) ortaya çıkmasıyla son bulan Feodal Toplumdan sonra ortaya çıkmış toplum şeklidir. Kapitalist üretim Biçim”ine sahip olan bu toplumda üretim araçlarına sahip olanlar (Burjuva) ve bu araçlardan mahrum olanlar (Proleterya/İşçi sınıfı) toplumun temel dinamiklerini oluşturmaktadır.

- **Komünist Toplum:** Burjuva Sınıfına karşı İşçi sınıfının yapacağı devrimle geçilecek nihai toplum biçimidir. Sınıfların olmadığı, herkesin yeteneğine göre ürettiği ve herkesin ihtiyacına göre üretimden pay alacağı ekonomik bir düzenin olduğu toplumdur.
- ******* Marx' ta toplumsal değişme ilkel toplumdaki köle toplumuna geçişte olduğu gibi evrimsel bir süreçle geçilebileceği gibi Kapitalist toplumdaki Komünist topluma geçişte görüldüğü gibi devrimle de olabilir.

- Toplumu değiştiren en önemli unsur insanların benimsedikleri düşünceler ya da inançlar değildir. Bunun yerine, toplumsal değişmenin birincil nedeni ekonomik etkilerdir.
- İlkel komünist toplumlar hariç diğer bütün toplumlarda sınıflar mevcuttur. Dolayısıyla Marx'a göre 'bütün insanlık tarihi, **sınıf çatışmalarının** tarihidir'.

- **Toplumsal Sınıf Analizi:**

- Marx'ta toplumsal değişme kendi ifadesiyle farklı üretim biçimleriyle karakterize edilen diyalektik bir süreç izler. Bu diyalektik değişme sürecine göre toplumsal tarih çelişkiler taşıyan bir süreçtir ve bu bakımdan her üretim biçimi kendi içinde taşıdığı çelişkiler tarafından başka bir üretim biçimine dönüşür. Marx tarihsel gelişme sürecinde ortaya çıkan son çelişkili üretim biçimi olarak tanımladığı burjuva (veya kapitalist) üretim biçimine özel bir önem atfeder.

- Kapitalist üretim biçiminde/ Kapitalist toplumda iki tür sınıf vardır. Bunlar;
- Üretim araçlarına sahip olan Burjuva ve bu üretim araçlarından mahrum kalan Proleterya yani işçi Sınıfıdır.
- Kapitalist üretim sürecinde insanlar ve ürettikleri ürünler arasındaki doğal bağlantı çöker. İnsanlar ürettikleri ürüne, kendi hayatlarına ve doğaya yabancılaşırlar.
- **Yabancılaşma** sınıfsız bir toplumda üretim araçlarının kolektif mülkiyeti ile ortadan kalkar.

Sosyolojide İlk Kuramcılar

- **Max Weber (1864-1920):**
- Weber pozitivistlerin aksine sosyolojide doğa bilimlerinde kullanılan yöntem ve kavramların aynısının kullanılmasına karşı çıkmaktadır.
- Ona göre düşünebilme yetisine sahip olan insan toplumsal yaşamda başkalarının düşüncelerini ve tepkilerini de hesaba katarak hareket eden kültürel bir varlıktır.
- Kültürel varlıklar olarak insanlar toplumsal yaşamda genellikle belirli değerlere yönelik olarak hareket ederiz. Bir başka ifadeyle toplumsal yaşamda genellikle başkalarına yönelik olarak belirli anlamlar taşıyan eylemlerde bulunuruz.

- İşte bu açıdan Weber'e göre insan eylemi **toplumsaldır** ve bu nedenle toplumsal eylemi açıklamaya yönelik her çalışmanın öncelikle toplumsal eylemi temellendiren **anlamı** anlaşılır kılması gerekmektedir.
- Marx'tan farklı olarak tarihin materyalist yorumunu reddetmiştir.
- Weber'e göre ekonomik etkenler önemlidir ama **düşünce** ve **inanç** da aynı şekilde toplumsal değişme üzerinde etkilidir.

- Weber'in sosyolojik bakış açısının önemli bir bileşeni, **ideal tip** düşüncesidir. İdeal tipler, dünyayı anlamak için kullanılabilen kavramsal ya da analitik modellerdir. İdeal tipler sabit referans noktaları hizmeti görürler.
- Weber sosyolojik analizinin temeli olarak gördüğü ideal tipleri bütün çalışmalarında kullanır. Dolayısıyla Weber'de ideal tip bir anlamda sosyolojik bir metodolojidir.

- Toplum analizinde toplumsal eylemleri ve buna paralel olarak toplumsal ilişkileri ve toplumsal oluşumları da tiplerleştirir. Toplumsal eylemi analiz etmek üzere geliştirdiği eylem tipolojisinde Weber geleneksel, duygusal, değerle ilişkili akılcı ve amaçsal akılcı olmak üzere dört toplumsal eylem tipinden söz eder.
- Toplumsal oluşum tipolojisinde de otorite ve örgüt tiplerinden söz eder. Burada da Weber toplumsal eylem tipolojisine büyük ölçüde paralel olarak **geleneksel otorite, karizmatik otorite ve yasal-ussal otorite** olmak üzere ideal tipte üç otorite ve örgüt biçiminden söz eder.

- **Geleneksel Otorite:**

- Değerler ve inançların otoriteyi belirlediği bir otorite çeşididir.
- Önderlerin inançları kutsal sayılmaktadır. Geleneksel otorite de sadakat esas alınır. Çoğunlukla babadan oğula geçmektedir. Dolayısıyla yönetimde akrabaları, tanıdıkları, yakınları gözetme şansı bulunmaktadır.

- **Karizmatik Otorite:**

- Meşruiyetini olağanüstü olaylardan almaktadır. Yani karizmasından almaktadır. Liderin karizmatik özelliklere sahip olması ona karşı bağlılığı arttırmaktadır. Kritik zamanlarda mevcut sistem işlemez hale gelmektedir. Bu buhranlı dönemlerden kurtulmak için karizmatik liderler ortaya çıkarılır.
- Karizmatik lider kurulu olan düzeni yıkar. Yeni yaşam yolları açmaya çalışır. Eski sistemi yıkarak başka bir sistem ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Kendisi öldüğü zamanda arkasından gelenler onun koymuş olduğu sistemi kutsallaştırırlar. Böylece bu sisteme karşı gelme imkansızlaşır.

- **Yasal/Ussal Otorite**

- Yasal otorite de ise insan önemli değildir. Önemli olan bulunduğu pozisyondur. İnsanlar görevleri gereği bir takım işleri yapmaları gerekmektedir. Otoritenin yapısı yasal kurallar etrafında değişmektedir. Her türlü iş, yönetmelikte yazan kurallara bağlanmaktadır. Kadrolar belirlenmektedir. Bu da kurallar sayesinde olur. Kurallar konularak ona göre otorite sağlanmaya çalışılır. Yasal otorite modern toplumlarda hakim olan bir otorite tarzıdır.

- **Weber’de Ussallaşma:**
- Weber’e göre akılcı/rasyonel eylem açıkça belirlenmiş bir amaca kilitlenmiş ve bu amaca ulaşmayı sağlayacak en uygun araçları seçmiş hesaplı ve planlı düşünmeye dayalı bir eylem tipidir.
- Bilimin, modern teknolojinin ve bürokrasinin gelişimi Weber tarafından toplu bir biçimde **ussallaşma**, toplumsal ve ekonomik yaşamın etkinlik ilkelerine göre ve teknik bilgiye dayanarak düzenlenmesidir.

- Sanayi toplumlarında insanların hurafe, din, töre ve uzun süredir varolan alışkanlıklarına dayanan geleneksel inançlardan uzaklaşmışlar ve bunun yerine akıllı ön plana çıkarmışlardır.
- Weber bürokraside de aynı mantığın işlemesi neticesinde insanlar daha çok akılcı ve ussal davranmaya başladığını dile getirir.

- Böyle bir toplumda (Sanayi toplum ve kapitalist toplum) egemen olan şey, Marx'ın inandığı gibi sınıf savaşımı değil, bilim ile bürokrasinin gelişmesidir.
- Fakat Weber Ussal/yasal yöntemlerle gelişen çağcıl toplumların katı yasalara ve kurallara bağımlı işlemlerini demokrasi adına olumsuz değerlendirmektedir. Esneksiz yasaların bürokraside uygulanması Weber'in Demir Kafes diye nitelendirdiği katı bürokratik anlayışı yansıtmaktadır.

- Benzer şekilde Weber, ussallaşmanın sonuçları konusunda bütünüyle iyimser değildir.
- Toplumun her alanını düzenlemeye kalkarak insan ruhunu yok edecek bir sistem diye çağcıl toplumu eleştirmektedir.

Sosyolojide İlk Kuramcılar

- **Herbert Spencer (1820-1903)**
- Charles Darwin'in düşüncesini sosyal bilimlere uyarlamaya çalışarak **Sosyal Darwinizm** fikri ortaya atar.
- Tıpkı doğa gibi toplumların da doğal ayıklanma, hayatta kalma ve adaptasyon süreciyle ilişkili belirli temel yasalara göre geliştiklerini öne sürer.
- Biyolojik organizmalar gibi toplumlar da:
  - Basit yapılardan karmaşık yapılara doğru gelişir,
  - bir içsel farklılaşma ve bütünleşme süreciyle çevrelerine uyum sağlar,
  - homojenlikten heterojenliğe doğru ilerlerler,
  - İnsan toplulukları, yalın ve homojen ilkel kabile gruplarından, gelişmiş, bütünleşmiş ve farklılaşmış modern sosyal sistemlere doğru evrimleşmişlerdir.

- Toplumu birçok bakımdan organizmaya benzetir:
  - İkisinin de büyüklüğü artar ve ikisi de daha karmaşık, farklılaşmış yapılara doğru evrimleşir.
  - İkisi de farklılaşır ve giderek uzmanlaşır. Tıpkı beynin kontrol ve karar almayla ilgili bir biyolojik mekanizma olarak evrimleşmesi gibi, yönetim de aynı görevi yüklenen temel toplumsal bir kurum olarak ortaya çıkmıştır.
  - İkisi de evrimleşir toplumlar ve organizmalar var olma mücadelelerinde çevreye uyumu ve adaptasyonu öğrenirler.

- Spencer'a göre, toplumsal düzen ve istikrar, tıpkı doğadaki gibi doğal bir denge duygusu gerektirir.
- Toplumsal değişme, bu denge halinin, toplumsal yapının çeşitli parçaları arasındaki veya toplumla çevresi arasındaki dengenin bozulmasından kaynaklanır.
- Bir istikrar döneminin ardından yeni bir toplumsal düzen, yeni bir denge, yeni bir ahlâkî konsensüs ortaya çıkar ve giderek farklılaşan toplumsal parçalar arasında yeni bir ilişki oluşur.